

Akinafarir Pol Galesian Provinsin itir Sios bagha Osirizim

Akar Faragha Zuim

Gumazamizir faragha Iesusin gin zuiba, me Judan gumazamizibara. Ezi gin Iesus Pol amadazima, a ghua Kantrin Igharazibar Gumazamiziba uaghan Akar Aghuim me mikiri. Ezi gumazamizir kaba Iesusin gin zuima, osimtizir mam oto. Fomira gumazamizir kaba Moses Osirizir Arazibar gin zuir puvati, mati Judaba ami moghin. Egha me Kraisin gin zuima, azangsizir ekiam kamaghin iti: me uaghan Moses Osirizir Arazibar gin mangam, o puvatigham?

Gumazir maba kamaghin ifonge, me gumazir kabar amutu me Judabar arazimin gin mangi uan mikarzir mogomebar aghor, egh Mosesin arazir mabar gin mangam. Ezi Pol ghaze, puvati. A ghaze, e nighnizir gavgavim Krai Iesusin iti, ezi bizir kamra e gamima, e Godin damazimin gumazir aghuibar otivigha egha ikirimirir igiam ini.

Judan gumazir kabar maba ti faragha Galesian Provinsin ghue, egha me Kraisin adarazigh amima, me Moses Osirizir Arazibar gin mangsava ami. Pol bizir otozir kam baregha, egha ua Galesiabar nighnizir gavgaviba ko arazibar kirasa, egha a akinafarir kam me bagha an osiri.

Pol akinafarir kam in faragha kamaghin migei, God uabi Aposelin ingangarim damuasava anemisefe. A uabi uan ifongiamin gin zuir

puvatigha, egha gumazitam akamin gin zuir puvati. God an diagha egha Kantrin Igharazibar Gumazamiziba Akar Aghuim akunamin ingangarim a ganingi. Akinafarir kamın, Pol ghua kamaghın miġei, gumazamizir nighnizir gavgavim Kraıs İesusın itiba, merara Godın damazımın deragha iti. Akinafarir kamın akar abuananaba kamakın, Kraıs e firizima, Godın Duam tuavim en akazıma, e arazir aghuıbar ıgharaz darazıgh ami.

God aposelin ingangarim damuasa Pol amisefe

(Sapta 1:1-2:4)

¹ Ki Pol. Nguazir kamın gumazitam aposelin ikiasa na misevegha ingangarir kam na ganingizir puvati. God, en Afeziar İesus gamizi a ua dikavizim, a ko Ekiam Kraıs İesus, aning aposelin ikiasa na misefe.

² Ki, na ko itir darazi, e Galesian Provinsın itir Kraısın adarazi bagha akınafarir kam amadi.

³⁻⁵ Datirighın e nguazir kamın itima, arazir kuraba bar e ikiava e adafi. Ezi God en Afeziam en akurvaghasa ifonge. Ezi kamaghın Ekiam Kraıs İesus en arazir kuraba batoghıva, en akurvaghasava areme. En Afeziam God ko Ekiam Kraıs İesus, aning apangkuvim ko navir amirizim ian ikia, egha aning kamaghın ami. Eghti zurazurara gumazamiziba bar Godın ziam fi. Guizbangıra.

*Kıgari, ia God ataghrazi, ezi kamaghın kı digavir
kuram gami*

⁶ Kî faragha Kraisin akar aghuimîn ia mikemezi, ia fo, Kraisin apangkuvim ian iti. Ia fozî, kamaghîn God ian dia ghaze, ia izî. Ezi ia zuamîra Godin ian diazim ataki. Egha ia akar aghuir igharazimîn gin zui. Ezi kamaghîn kî ian arazir kamîn digavir kuram gami.

⁷ Ia ghaze, ia akar aghuir igharazimîn gin zui. Bar puvati, akar aghuir igharazitam ua itir puvati. Ezi gumazir maba Kraisin akar aghuim giraghava akar ifavaribar amuasa. Egha ia gamizi, ia okam nighnisi.

⁸ Eghti e uari, o Godin nguibamîn enselin tam akar aghuir e faragha ia mikinizim ia mikinighan kogh, egh akar igharazitam ia mikinighiva, egh gumazir kam, a helin mangî zurara iki!

⁹ E faragha ia mikemezi moghin, kî datirighin ua ia mîgei. Gumazitam akar igharazitam ia mikinighti, eghti an akar aghuir ia faragha gin zuimîn min mangan koghti, gumazir kam helin mangîva zurara iki!

¹⁰ Ia manmaghin nighnisi? Kî ian navibar amuti da deraghasa, kî ti migirigiar kam gami? O kî Godin navim damuti a deraghasa, kî ti migirigiar kam gami? Kî gumazibar damazimîn ziam iniasa, migirigiar kam gami, o? Bar puvati. Kî ingangarir kam damu, gumazibar damazimîn ziam iniva, egh kamaghîn kî Kraisin ingangarir gumazimîn ikian kogham.

Nguazimîn gumazitam akar kî ia mikirir kam na ganingizir puvati

11-12 Nan adarasi, ki guizbangira ia miġei. Ki ti pura gumazitamın akam ia mikinizia ia anetegha akar igharazimın ġin zui, ezi ki ti diġavir kuram gamighan koghai. Ezi gumazitam akar aghuir kam na ganingizir puvati. Egha gumazitam akar kam nan sure gamizir puvati. Krais Iesus uabi akar aghuir kam nan akazi ki a ġifo. Kamaghın ia foghasa, ki ia miġei, akar aghuir ki ia mikinizim, kar puram akar gumazitamın akamın otozir puvatizim.

13-14 Ki eghaghanitam ia damuti ia fogh suam, bizir ki miġeir kaba da guizbangira. Nan Judan ovavibar araziba ikivira ikiasa, kamaghın ki pamtem dar ġin zui. Ki Judabar araziba bar dar ġin ghua, egha kamaghın ki Judan igiar na ko aghungizibagh afira. Kamaghın ki Kraisın adarazigh asighasighasa osimtiziba me ġarisi. Ki Judabar arazibar ġin ghua arazir kam gamizi, ia a baraki. (Ia fo, dughiar kam ki niġhnizir gavgavim Iesusın akar aghuimın itir puvatigha, egha arazir kabagh ami.)

15-17 Nan amebam tighar na batamin dughiamın God aposelin ikiasa na ginaba. Egha ġin a nan apangkuvigha ingangarir kam damuasa nan dia. Egha kamaghın miġia ghaze, ni nan otarimın akar aghuimın ġun Kantrin Igharazibar Gumazibav kinasa, ki ifonge. Bizir kam bagha a uan otarim nan akaghasa ifonge. Egha ki maghira akar aghuim gumazibav kinasa egha ua tavin azarazir puvati. Dughiar kam ki aposelin faragha ingariba bagha Jerusalemın nguibar ekiamın ghua-vanabozir puvati. Ki maghira Arabian kantrin ghugha egha ġin uamategha Damaskusın nguibar

ekiamin ghu.

¹⁸ Egha gin azenir pumuning ko mikezim givazima, ki Pita gifoghiva a ko mikimasa Jerusalemın nguibar ekiamin ghuavanabo. Ki ghugha 15 plan dughiabar a ko ike.

¹⁹ Dughiar kam ki Ekiamin dozim, Jemsra gani. Egha ki aposelin igharazitam uam an ganizir puvati.

²⁰ Ia oregh fogh suam nguazimin gumazitam akar aghuir ki ia mikinizir kamın na mikemezir puvati. Kamaghın ia fogh suam, eghaghanir ki eghara akınafarimin osirir kannagh, a guizbangira. God fo.

²¹⁻²³ Egha ki gin Jerusalem ategha ghua Sirian Provins ko Silisan Provins bar aningın aven arui. Ki kamaghın amima, ezi Judian Distrighın aven itir Kraisin adarazi me tong nan guamin ganizir puvati. Ezi gumazir maba ghaze, Pol fomira en nighnizir gavgavir Godin itim gasighasighasa osimtiziba e garisi. Egha datirighın gumazir kamra Godin akar aghuim gumazamizibav kira egha ghaze, ia nighnizir gavgavim Kraisin iki.

²⁴ Judian Distrighın itir gumazamiziba orazi, God nan nighnizibagh irazi, ezi me bizir kam bagha Godin ziam fe.

2

Aposelin igharaziba, Pol ko uari inigha navir vamira iti

¹⁻³ Ki kamaghın atiati, Kantrin Igharazibar Gumaziba gin Judabar araziba me ikirarigham. Ki

kamaghin nighnisi, gumazir kaba Judabar arazibar gin mangiti, eghti ingangarir ki fomiram amizim ko ingangarir datirighin amim aning pura ingangarir kinim gavagham. Ki kamaghin nighnizima, God bizir kam nan akagha ghaze, ni Jerusalem mangasa ki ifonge. Ki fomira Jerusalem ghuavanabozi, ezi 14 pla azeniba datirighin givazi, ki datirighin God nan akazir bizimin mirara ki uam ategha Jerusalem ghuvanabo. Ki ghua Barnabas ko ghua, egha Taitus uaghan a inigha ghu. E ghuegha ki, Kraisin adarazir ziaba itir gumazir dapanibara, me akuvaghava, akar aghuir ki Kantrin Igharazibar Gumazibav kemezimra, ki me migei. Taitus, na ko ghuzir gumazim, a Grighin gumazimra. Ki akar aghuir Kantrin Igharazibar Gumazibav geir kamra gumazir dapanibav geima, ezi me oregha Taitusin mikarzir mogomem aghorasa a gaghorir puvati.

⁴ Taitusin mikarzir mogomem aghorir migirigiamin mingarim kamaghin oto. Gumazir ifavarir maba mogomemin en tongin ize. Me e gifara mati me guizbangira en marasi. Me orazi, e fomira Judan arazibar apengan itima, da e ikiaghariki, ezi Iesus e gamizima, e datirighin firiaghiri. Ezi gumazir kaba Krai e firizir arazibar ganasa iza ifarava en tongin iti. Gumazir kaba e damuti e ua Judabar arazibar apengan ikiti da uam e ikirarighasa, me ifonge. Egha me Taitusin mikarzir mogomem aghorasa, e migei.

⁵ Ezi e ghaze, akar aghuim a guizbangira

migirigiam, ezi a ia ko ikivira ikiasa, e ifonge. Kamaghin e me baragha tong men akabar gin zuir puvati.

⁶ Ezi Jerusalemin itir gumazir dapaniba, me akar otevir igharazitam nan migirigiam isafurazir puvati. Gumazir kaba me gumazir dapaniba, a dera. God gumazir ziaba itibar garir puvati. Kamaghin, tina ziam iti, o tina ziam pu, nan nighnizim, ziar ekiam pura bizim. Ki migeima gumazir dapaniba oraghava kamaghin migeir puvati, “Ni paza bizir mabav gei.” Egha me bar akar otevir igharazitam nan migirigiam isafurazir puvati.

⁷⁻⁹ God faragha Judan gumazamizibar tongin aposelin ingangarim damuasa, Pita ginaba. Egha ingangarim damuasa gavgavim a ganingi. Egha akar aghuim Judan gumazamizibav kinasa Pita mikeme. Kamaghira God Kantrin Igharazibar Gumazibar tongin aposelin ingangarim damuasa, ki Pol na ginaba, egha God uabi gavgavim na ganingi. Egha ghaze, ni Pol ni Kantrin Igharazibar Gumaziba akar aghuim me mikin. Kraisin adarazir gumazir dapanir pumuning ko mizezim, Jems, Pita ko Jon, me nan migirigiaba baregha, egha fo, God uabi ingangarir kam na ganingi. Me fo, Godin apangkuvim na ko itima, a ingangarir kam na ganingi. Me kamaghin fogha, egha bar akar otevir vamira na ko Barnabas ganingi, “E Judan gumazamizibar tongin ingarti, ni ko Barnabas Kantrin Igharazibar Gumazibar tongin ingar.

¹⁰ Gua me ko ingariva egh gumazamizir

onganarazir Jerusalemın itiba, gua men akurvaghamin nıghnızim gın amangan marki.” Kî fomıra akurvazir kam gamua iza datırighın a damuasa ifongegha nan nıghnızim a bagha bar gavgafi. Egha e ingangarım kamaghın anebıgha uari ganıgha, egh nıghnızir vamıra ikiasa uan agharibar suisi.

Kî gari, Pita arazir kuram gamıma kî an anogoroke

¹¹⁻¹³ Dughiar mam Pita Antioghın nguıbar ekıamın izegha, Kantrın Igharazıbar Gumazıba koma apı. Ezi gın nıghnızir gavgavım İesusın itir Judan marazı me Jems ko ikegha uaghan Antioghın ize. Me izezi, Pita kamaghın nıghnısi, kî Kantrın Igharazıbar Gumazıba ko ikıva damıtı, Judaba nan ataram, kar mıkarzir mogomebar aghorir gumazıba. A kamaghın atiatıgha, egha Judan izezir darazıgh ifara, egha Kantrın Igharazıbar Gumazıba me ategha saghon ikiasa. Egha a Kantrın Igharazıbar Gumazıba koma uam apır puvatı. Egha a Judabar gumazıba me koma apı. An arazir kam gamızı, ezi Judan Antioghın itir nıghnızir gavgavım İesusın itir darası, me uaghan Kantrın Igharazıbar Gumazıba ko ikı daman aghua. Egha me ifavarir arazir kam gamıma, Barnabas uaghan men mın amı. Ezi gumazir kaba Pitan arazir ifavarımın gın zui. Ezi an arazir kurar kam azenım gırızı me bar fo, an arazir kuram gamı. Kamaghın amızı, kî Pitan arazir kurar kam bagha an guam gatıgha an atarı.

¹⁴ Me akar aghuımın guızbangıra mıgırıgıaba

deravira dar gin zui puvati. Ezi ki kamaghin men arazir kurabar ganigha egha, Pita men damazimin kamaghin a migei, “Pita, ni Judabar gumazir mam, egha ni nighnizir gavgavim Krai Iesusin iti, egha ni Judabar araziba ategha, Kantrin Igharazibar Gumazibar arazir mabagh ami. Gumazir maba Jems ko ikegha izezima, ezi ni kantrin igharazibar gumazibar araziba ategha, manmagh sua ua Judabar arazibagh ami? Ni kamaghin amuava, egha manmagh sua Judabar arazibar gin mangasa Kantrin Igharazibar Gumazibav gia, me abiri?”

Gumamazir nighnizir gavgavim Iesusin itiba, merara Godin damazimin dera

(Sapta 2:15-4:30)

Judaba ko Kantrin Igharazibar Gumaziba uaghara, nighnizir gavgavim Iesusin ikiti, eghti God suam, ia nan damazimin dera

¹⁵ Egha Pol migia ghua kamaghin Pita migei, “Guizbangira, e Judan gumazibara, egha ghaze, e ti bar dera. Ezi Kantrin Igharazibar Gumazibara, me arazir kurabagh ami.

¹⁶ Ezi e fo, gumazim Moses Osizirir Arazibar gin zuima, God kamaghin a migeir puvati, ni nan damazimin dera. Bar puvati. Egh gumazim nighnizir gavgavim Iesusin ikiti, anarira God kamaghin a migei, ni nan damazimin dera. Kamaghin e Krai Iesus nighnizir gavgavimin an ti. E fo, gumazitam Moses Osirizir Arazibar gin mangiti,

2:16: Sng 143:2, Ap 13:38-39, 15:10-11, Ro 1:17, 3:20-28, 4:5, 11:6, Ga 3:11, Hi 7:18-19

God kamaghin a mikemeghan kogh suam, ni nan damazimin dera. Nighnizir gavgavim Iesusin itir tuavimra God suam, ni nan damazimin dera. Egha tuavir Moses Osirizir Arazibar gin zuim puvati. E, God kamaghin e mikim suam, ia nan damazimin dera, kamagh sua, e nighnizir gavgavim Iesusin iti.

17-20 “E nighnizir gavgavim Kraisin ikiti, God tuavir kamın suam, e an damazimin dera. Tuavir kamın e fo, e Judaba uaghan Kantrin Igharazibar Gumazibar mın arazir kurabagh ami. Egh e ti kamaghin mikimam, Kraıs uabi arazir kurabar amuasa, gumaziba abiri. Bar puvati. E, Moses Osirizir Araziba ateghıva, egh kamaghin e arazir kurabagh amir puvati. Ki nighnizir gavgavim Godın Otarımın iti. A bar na gifuegha nan akurvaghasa uan mikarzim gasıghasıki. Ezi ikirimirir ki datirighin nguazir kamın amim, ki nighnizir gavgavımın tuavımın gin ghuava, ikirimirir kam gami. Ki Kraıs ko ter ighuvımın aremegha, egha ikirimirir igiam ini. Ezi ikirimirir kam a nan ikirimirimra puvati. Kraıs angamra nan aven iti. Ki ikıva Godın ingangarım damuasa, kamaghın Moses Osirizir Araziba na gamızı ki aremegha ua Moses Osirizir Arazibar gavgavımın apengan itir puvati. Bizir ki Mosesın Osirizir Arazibar apengan ikiava amiziba, ki da gıfa. Egh gin ua dar amuva kamaghın mati ki arazir kurabagh amir

gumazim.*

²¹ Egh ki Moses Osirizir Arazibar gin mangi Godin damazimin deraghti, eghti Kraisin ovevem mati pura bizim. Ezi God uan arazir Moses ganingizibar gin mangan gumazibar anogoroke. Me dar gin mangiva Godin damazimin deraghan kogham. Kamaghin ki Godin apangkuvim damighti a pura bizir kinimin min otivan, ki aghua.”

3

Ia Galesian onganiba, tinara ian nighnizibagh asighasiki?

¹ O Galesiaba, ia bar ongani. E Kraisi Iesusin gun bar deravira ia mikeme. Ezi mati ia uari an garima, a ter ighuvimin areme. Ezi tinara ian nighnizibagh asighasiki.

²⁻⁴ Ki bizir vamira foghasa ian azai. Ia, Moses Osirizir Arazibar gin ghua, Godin Duam iniz, o ia akar aghuim baregha nighnizir gavgavim an ikia, Godin Duam ini? Ia faragha Godin Duamin gavgavimin amodoghin ghuava, egha datirighin ia Godin Duam ategha uan gavgavibar darorim a givasa. Ia ti bar onganighama? Bizir faragha ia

* **2:17-20:** (2:18) Grighin akam, vezin kamın deragha bigha mikemezir puvati. Pol ti kamaghin mikimasa, gumazamiziba Kraisin gin mangi, egh ua Moses Osirizir Arazibar apengan ikian kogham. Kraisin gin zuir marazi, Moses Osirizir Arazibar gin mangisi gavgavigh, egh me uaghan me arazir kurabagh amibar otivigham, mati gumazamizir bar Moses Osirizir Arazibar apengan itibar min iti. Ni Rom 7:4-6in gan. **2:21:** Ga 3:21, Hi 7:11

3:1: Ga 2:13-14, 5:7

bativiziba, ia pura a da isi, o? Nan niġnizim, ia pura da inizir puvati.*

God gari, ia niġnizir gavgavim an itima a ian akurvasi

⁵ God gari, ia Moses Osirizir Araziba ġin zuima, a uan Duam ia ganigha, ian tongin mirakelbagħ ami? O a gari, ia niġnizir gavgavim an akar aġuim in itima, a uan Duam ia ganigha ian tongin mirakelbagħ ami?

⁶⁻⁹ Ia Abraham in eghaghanim ġinighniġh. God fomira kamagh in fo, ġin Kantrin Igharazibar Gumaziba niġnizir gavgavim akar aġuim in ikti, a kamagh in me mikim suam, ia nan damazim in dera. Ezi God in Akinafarim kamagh in mikeme, God fomira akar aġuim Abraham mikini, egha kamagh in miġei, “Ni bangin, ki nguazir kam in itir kantriba bar deravira me damuam.” Abraham niġnizir gavgavim itima, God deravira a gami. Kamaghira gumamaziziba bar niġnizir gavgavim God in ikti, a uaghan deravira me damuam.

¹⁰⁻¹² Moses Osirizir Arazibar mġngarim, a niġnizir gavgavim in bizim puvati, a bizir igharazim. Ezi God in Akinafarim ghaze, “Gumazitam Moses Osirizir Araziba bar dar ġin mangi, egh dughiaba bar kamaghira damu.”† Egha God in Akinafarim kamagh in miġei, “Gumazitam niġnizir gavgavim God in ikti,

* **3:2-4:** (3:4) Fofozir gumazir aviriba vez in kam ġiragħa ghaze, “God in Duam ian tongin amizir bizir aġhuiba, ia ti da ġin amadas, o? Ki ghaze, ia ti dagħ niġnighavira iti.” † **3:10-12:** (3:10-12) Gumazitam Moses Osirizir Araziba zurara bar deravira tam in ġin zuir puvati.

God suam, ni nan damazimın dera, gumazir kamra zurara deravıra ikivıra ikiam.” Kamaghın, e bar fo, gumazitam Moses Osirizir Arazibar gın ghua, Godın damazimın derazir puvati. Godın Akınafarim kamaghın miği, “Gumazitam akınafarimın aven itir araziba bar deravıra dar gın mangan koghti, ehti God gumazir kam gasıghasıgham.” Ehti kamaghın tina suam, e Moses Osirizir Arazibar gın mangıva Godın damazimın deragham, kamaghın amir gumaziba, God me gasıghasıgham.

¹³ Moses Osirizir Araziba kamagh mıkeme, e gumaziba bar Moses Osirizir Arazibar gın mangıva, egh ikuvıgham. Godın Akınafarim kamaghın mıkeme, “Gumazir ter ıghuvimın duıba God ghaze, me gumazir kuraba.” Ezi kamaghın Kraıs en akuravaghasa ziar kam ini, “gumazir kuram.” Egha ziar kam bangın a uam e ini.

¹⁴ God Abraham deravıra a gamıgha egha ghaze, ki Abraham gamizi moghıra, ki Kraıs İesusın ıngangarımın tuavımın Kantrin İgharazibar Gumaziba deravıra me damuam. Egha God kamaghın ifonge, e niğhnızir gavgavım Kraıs İesusın ikıva, an Duam iniam. Egha kamaghın a uam e ini.

Moses Osirizir Araziba ko Akar Dikirizir Gavgavımın miğirıgıaba

¹⁵⁻¹⁸ Fomıra God bizir aghuir gın otivamın gun mıkeme. God Akar Dikirizir Gavgavır kam Abraham uan ovavım ko aning ganıngi. Godın Akınafarim kamaghın mıkemezir puvati, “Nın

3:13: Lo 21:23, Ro 8:3, 2 Ko 5:21, Ga 4:5

3:14: Ese 11:19, Jol

2:28-29, Sek 12:10, Ap 2:33

ovaviba.” An ovavir aviribav geir puvati. An ovavir vamira miġia ghaze, “Nin ovavim.” Kar a Iesus miġei. E God e bagha inabazir biziba inisiva Moses Osirizir Arazibar ġin mangiva, egh akar dikirizim in tuavim in da inian kogham. Ezi e fo, God fomira akar dikirizim in min bizir kaba Abraham ganingi. Nan adarasi, datirigh in ki gumaziba e zurara amir arazim mikimasa. Gumazitam aremeghsi, egh uan biziba tuiragh uan boribar aningsi, miġirigiar tam osirighti, an miġirigiar kam mati Akar Dikirizir Gavgavim. Eghti gumazitam uam akar igharazitam akar dikirizir kam gifuraghan kogham. Egha kamagh in miġeir puvati, “E akar dikirizir kam in ġin mangan kogham.” Nan miġirigiar mingarim kamakin: Faraghavira God, Abraham ko akar dikirizim gami. Ezi 430 plan azeniba ġivazi ġin God uan arazir osiriziba Moses ganingi. Moses Osirizir Arazir kaba bar ġin otifi. Egha da God in Akar Dikirizir Gavgavim in miġirigiam batueghan kogham. Egh God in akar dikirizir kam angarighan kogham.

¹⁹ Ezi kamagh in manmagh sua God uan osirizir araziba Moses ganingi? God gumazamizibar amuti, me arazir kurabar mingarim gifoghasa, uan osirizir araziba aningi. God faragha akar dikirizim Abraham ganigha ghaze, nin ovavim gumazamiziba bar men akurvaghham. Ezi gumazir kam zuamira izezir puvati. Ezi arazir kurar kaba bagha, God ġin uan osirizir araziba aningi. A kamagh in ifonge, an osirizir araziba iki mangi, ovavim otogham in dughiam in tugham. God uan

osirizir arazir kaba isa enselbar dafarim gatizi, me da isa abuir gumazim Moses ganingizi, abuir gumazim e ganingi.

²⁰ Egh gumazitam ingangaritam damusi gumazir igharazitam ko akar gavgavir dikirizim akirsi, an a isiva abuir gumazimın dafarim datightima, eghti abuir gumazim a isiva gumazir igharazim daningan kogham. Ezi God uabira, a uabi uan akar gavgavir dikirizim Abraham ganingi, egha enselin tam ganingizir puvati, o abuir gumazitam ganingizir puvati.

Datirighin Godin Duam zurara en akurvasi

²¹ Ki kamaghın mikimam, Moses Osirizir Araziba Godin akar fomira dikirizimın apanim gami, o? Bar puvati. Osirizir arazitam ikirimirir aghuim e ganidir puvati. Osirizir arazitam ikirimirir aghuim e danighti, e ti fomira Moses Osirizir Arazibar gin zuima, da e gamima e Godin damazimın deraghai. Moses Osirizir Araziba ikirimirir aghuim anidi puvati.

²² Godin akar dikirizimın mirara e gumazamizir nighnizir gavgavim Kraıs İesusın itir darazi. God bizir kaba e daningasa ifonge. Kamaghın amizi, Godin Akınafarim kamaghın mikeme, nguazir kamın gumazamiziba, arazir kurabar gavgavim bar me ikiaghariki.

²³ Faraghavira nighnizir gavgavir kam izezi puvatizi, arazir kurabar gavgavim e ikiagharighizi, ezi e Moses Osirizir Arazibar apengan iti. Egh

mangî God nîghnîzir gavgavimîn tuavim en ak-
aghamin dughiam.

²⁴ God kamaghîn ifonge, e nîghnîzir gavgavim
akar aghuimîn ikîti, eghtî a suam, ia nan
damazimîn dera. Egha, a uaghan kamaghîn
ifonge, Moses Osirizir Araziba e inigh Krai
bagh mangam. Egha kamaghîn a Moses Osirizir
Arazibagh amizi, da e gativagha en garir
gumazimîn mîn oto.

²⁵ Ezi datirîghîn nîghnîzir gavgavim azenimîn
otozi, e ua Moses Osirizir Arazibar apengan itir
puvatîzi da ua e gativagha en gari puvatî.

²⁶⁻²⁸ Ia gumazamizir dipamîn rueziba, ia Krai
puegha, egha Krai mîn otifi. Egha datirîghîn
Krais Iesusîn aven ia ikîzir vamîra. Judaba ko
Kanttrin Igharazibar Gumaziba puvatî, ingangarir
gumazir kiniba ko gumazir firiaghreziba, o gu-
mazamiziba puvatî. Ia nîghnîzir gavgavim Krai
Iesusîn ikia, kamaghîn ia bar Godîn boriba. Ka-
maghîn amizîma, e ua Moses Osirizir Arazibar
apengan itir puvatîzi, da ua e gativagha en garir
puvatî.

*Datirîghîn ia Godîn boriba, ezi Moses Osirizir
Araziba ia ikiagharizir puvatî*

²⁹ Krai an Abrahamîn ovavim. Ezi ia Krai
ikîzimîn ikîva, egh ia uaghan Abrahamîn ovaviba.
Ia Krai ikîzir kam, iarara God fomîra Abra-
hamîn ovaviba bizir aghuir kaba me danîngasa
Abraham ko akam akîri. Kar iarara, God ia mîgei.

3:24: Ap 13:39, Ro 10:4, Ga 2:16, Kl 2:17, Hi 9:9-10 **3:29:** Ro 4:13,
9:7, Ga 4:7, 4:28, 5:1, Ef 3:6, Hi 11:18

4

¹ Ezi datirighin ki akar isin zuimin bizir kam deravira ia mikimam. Afeziatam borir aghiritam ikiva, egh gin a uan biziba bar da isiva borir kam daningam. Bizir kaba borim bagha fomira iti. Ezi borim tighar aghuir dughiam, a pura mati a uan afeziamin ingangarir gumazir kinir mam. Bizir kaba, an biziba.

² Egha a suvighavira itima, gumazir an gariba koma an bizibar gariba, an garava egha an biziba sara gari. Egha ghua dughiar an afeziam biziba an agharim darighamim oto. Egha dughiar kamın, a uabi uan biziba inigha dar gari.

³ Ezi e uaghan kamaghin ami, e borir aghiribar min itir dughiam, e nguazim ko overiamin bizibagh ativagha dar garir duar kuraba ko bizir nedaziba, e dar ingangarir gumazir kinibagh ava.

⁴⁻⁵ Ezi God kamaghin ifonge, e an boribar otivasa, egha Moses Osirizir Arazibar apengan itir gumazamiziba, a uam e givezasa. God fomira e givezasa dughiam ginaba. Ezi dughiar a fomira inabazim datirighin otozi, ezi a uan otarim amadazima a ize. Ezi amizim a bate. Ezi a gumazir Moses Osirizir Arazibar apengan itimin min oto. Ezi e Moses Osirizir Arazibar apengan itir gumazamiziba, a ua e ini.

⁶ Ezi ia datirighin Godin boribagh ava. Ezima God uan Otarimin Duam amadazima an en navir averiabar iti. Ezi Duar kam en aven kamaghin dei, "Nan afeziam."

⁷ Kamaghin, ni ua pura ingangarir gumazir kinimin itir puvati. God ni gamizi ni an borim

gava. Egh ni fogh, ni an bizir aghuir inabaziba iniam.

*Tizim bagha nguazir kamın biziba ua ia iki-
agharisi?*

⁸ Fomira ia God gifozir puvatigha, egha bizir guizbangira God puvatiziba dagh amuava, egha dar ingangarir gumazir kinibar mın iti.

⁹⁻¹⁰ Ezi datirighın ia Godın boroghın zui. O ki kamaghın mikımam, God ian boroghın zui. Ia kamaghın nighnigha ghaze, ia zurara Moses Osirizir Arazibar dughiar ekiaba ko iakinir igiabar dughiaba ko azenir igiabar dughiaba ko dagheba otir dughiabar gın mangam. Manmagh sua ia ua nguazim ko overiamın bizibagh ativagha dar garir pura duar kurabar gın zui? Da gavgaviba puvati. Ia ti uamategh dar ingangarir gumazir kinibar ikiasa?

¹¹ Ki ian arazir kam ginighnigha, egha ki kamaghın atiati, ingangarir ki ian tongın amizim an daghem puvatigham.

Ia nan arazibar gın izi

¹²⁻¹⁵ Nan adarasi, ki uabi Moses Osirizir Araziba ategha egha ian mın iti. Ezi ia nan mın iki-asa ki ia gakaghori. Ia fo, fomira ki Galesian Provinsın izeghava, egha nguibar igharazitamın mangasava amuava egha arımarıam ini. Egha dughiar kamra akar aghuim faragha ia mikini. Nan mikarzim gavgavim puvatigha egha osımtızir ekiam ia ganıngi. Ezi ia akirim ragha na gasarazir puvatigha, egha ia na ko ikian aghuazir puvati. Enselın tam, o Kraıs İesus uabi izıva ia ko ikiti, ia

aning inighiva bar deravira aning damuam. Ezi ki areir dughiamin, ia na inighava arazir kamra na gami. Egha ia na inizi ki ian gara itima, ia arazir kuratam na gamizir puvati. Ki guizbangira kamaghin mikimam, dughiar kamın ia nan akurvaghasa bar ifonge. Egh ia uan damaziba na bagha da asiassa ifuegha da asigha na ganighai. Ia faragha na gifuegha na bagha bar akonge. Ezi ia na gifongezir navir kam datirighin managh iti?

¹⁶ Manmaghin ami? Ki guizbangira akam ia mikini, kamaghin ki ti ian apanim gava?

¹⁷ Ifavarir gumazir kaba kamaghin ifonge, ia me baghavira ikiasa, egha me pura ian kuariba isava, egha guizbangira ian akurvaghamin nighniziba puvati. Ia men nighnizibar gin mangiva egh ia en saghon ikiasa, me ifonge.

¹⁸ Tina gumazir igharaziba baghivira iki, egh men akurvaghamin nighnizir aghuim ikiti, kamaghin dera. Ia zurara arazir kam damuvira iki. Egh ki ia ko ikiamin dughiabara puvati.*

¹⁹⁻²⁰ Ki orazi, ia arazir kam gamima, ki ia bagha okam nighnigha egha ghaze, ki manmaghin ian akurvagham. Ki ia ko itir puvati, Iavzika. Ki ia ko ikia, ti tong akar aghuitam ia mikemeghai. Nan boriba, ia guizbangira Godin boribagh avagh, egh Kraisin min ikiasa, kamaghin ki ia bagha ua mizazir kam barasi. Mati amizim borim batasa isir mizazim.

Hagar ko Sara

4:16: Amo 5:10, Ga 2:5, 2:14 * **4:18:** (4:18) Grighin akam vezin kamın deragha bigha mikemezir puvati.

21-23 Ia gumazir Moses Osirizir Arazibar apengan ikiasa ifongeziba ia na mikim. Ia ti Moses Osirizir Araziba mikemezi moghin fozir puvati? Godin Akinafarim kamaghin mikeme, Abraham otarir pumuning iti. Ingangarir amizir kinim, Hagar, mam bate. Ezi guizbangira an amuim, Sara, mam bate. Ingangarir amizir kinimin borim nguazimin amiziba boriba isi moghin oto. Ezi guizbangira an amuimin borim, an akar dikirizimin tuavimin oto.

24-25 Amizir kamning akar gavgavir dikirizir pumuningin min iti. Eghaghanir kamnagh akar isin zuim an iti. Hagar, a Sainain mighsiamin akar gavgavir dikirizimin min iti. Sainain mighsiam, a kantri Arabian iti. Hagar ingangarir amizir kinir mam. Ezi an boriba uaghan ingangarir gumazir kiniba. Hagar uan boriba ko me ingangarir gumazir kinibar min ti. Ezi Jerusalem datirighin itim, an Hagarin min iti. Datirighin itir Jerusalem uan boriba ko, me Moses Osirizir Arazibar apengan iti, egha ingangarir gumazamizir kinibar min ami.

26-27 Godin Akinafarim kamaghin mikeme,

“Amizir boriba puvatizir kam, nin boriba gin bar avirasemegham,

egh amizir pam itimin boribagh afragham.

Kamaghin ni amizir boriba isir puvatizim, ni bar akongegh.

Ni amizir otirimirir mizazibagh fozir puvatizim,

nin navim deragh, ni bar akuegh,
pamtem dimiva araghasi.”

Ezi kamaghin Jerusalemın igharazim a Godın Nguibamın iti, Moses Osirizir Araziba a ikiagharighizir puvatizima, a datirighin firiaghiri. Ezi an en amebamın mın iti.†

28 Ezi nan adarasi, ia Aisakin mın ami. Godın akar dikirizim mirara, ia an boriba.

29 Nguazimın amiziba boriba isi moghin otozir otarim, a Godın Duamın gavgavimın otozir otarim pazava a gami. Kamaghira, datirighin Moses Osirizir Arazibar apengan itir gumaziba, e tina Godın Duamın apengan iti, me en aghuagha osımtıziba e garisi.

30 Ezi Godın Akinafarim manmaghin mikeme? A kamaghin miġia ghaze, “Ingangarir amizir kınimın borim, a guizbangira Abrahamın amuimın borim ko afeziamın bizir aghuiba da inian kogham. Kamaghin, ia ingangarir amizir kınim uan otarim ko aning batokegh.”

Godın gumamaziba firiaghire

(Sapta 4:31-6:18)

Ia uari bagh ganigh, Moses Osirizir Araziba ua ia ikirarighan kogham

31 Nan adarasi, e ingangarir amizir kınimın boriba puvati, e guizbangira Abrahamın amuimın

† **4:26-27:** (4:26) Ves 22in, Pol Sara dibora ghaze, “Guizbangira Abrahamın amuim, Sara.” Kar akar isin zuir mam, Sara Godın akar dikirizimın mın iti. Saran otarim Aisak, a Kraisin ġin zuir darazir mın iti. Ni Galesia 4:28in gan. **4:28:** Ap 3:25, Ro 9:7-8, Ga 3:29

4:29: Stt 21:9, Ga 5:11, 6:12 **4:30:** Stt 21:10, Jo 8:35 **4:31:** Jo 8:36, Ga 3:29, 5:1, 5:13

5

¹ boriba. Krais, e Moses Osirizir Arazibar apengan ikian aghuaghava, egha kamaghin an e gamizi, e firiaghiri. Kamaghin amizi, ia tuivigh gavgavigh. Ia gumazitamin ganti, a ua ia damuti, ia ua ingangarir gumazir kinibar min ikian marki.

² Ia na baragh. Ki Pol, ki ia migei, ia men gantima me ian mikarzir mogomeba aghoreghtima, eghti Kraisin ingangarim tong bar ian akuraghan kogham. Bar puvati.

³ Ki datirighin ua deravira kamaghin ia mikimasa, ni tina gumazitamin ganti, a nin mikarzir mogomem atughti, kamaghin ni uaghan Moses Osirizir Araziba bar dar gin mangam.

⁴ Ia gumazir Moses Osirizir Arazibar gin mangasava amiba, ezi tuavir kamin ia ghaze, e Godin damazimin dera, ia kamaghin Kraisi ategha gifa. Ia Godin apangkuvimin tuavim ategha gifa.

⁵⁻⁶ Egh gumazim Kraisi Iesus ko ikiti, eghti arazir gumazibar mikarzir mogomem aghorim, a pura bizim, egh arazir gumazibar mikarzir mogomem aghorir puvatizim, a uaghan pura bizim. Ezima gumazir nighnizir gavgavim itim, an nighnizir gavgavim a gamima, a bar gumazir igharazibagh ifonge, ezi kar guizbangin bizim. Godin Duamin gavgavimin, e nighnizir gavgavim Godin iti. Egha e, dughiar God suam, ia nan damazimin derazim, e a mizuai.

⁷ Ia fomira deraghavira Kraisin tuavimin zui. Ezi tina tuavim apirizima ia ua guizbangin akamin gin

zuir puvati?

⁸ Nighnizir ia datirighin gin tizim, a Godin ian diazimın izezir puvati.

⁹ Yisin muziarim, a bret bar a damighti, a buigham.

¹⁰ Ki kamaghin nighnizir gavgavim iti, Ekiam ian akuragham. Egh ia nan nighnizimın gin mangıva, nighnizir igharazim atakigh. Ki fozir pu, tina ian nighnizibagh asighasisi. Gumazir kam arazir kurar ia gamizim bagh ivezir kuram iniam.

¹¹ Nan adarasi, ia oraki, gumazir maba ghaze, Pol gumaziba uan mikarzir mogomeba aghorir akam dughiabar anekuravıra iti. Egha me guizbangıra kamaghin nighnıva, egha me tizim bagha osımtızim na garısi? Kar guizbangıra nighnizim puvati. Ezi ki ter ighuvimın akam akuri, ezi akar kam gumazibar nighnizibagh asighasisi. Egh ki mikarzir mogomem aghorir akam akunıva, egh ter ighuvimın akam akunan koghti, eghti ter ighuvimın akar gumazibar nighnizibagh asighisizim, a pura akar amirizimın mın otogham, a ua gumazibar nighnizibagh asighisighan kogham.

¹² Gumazir ian navibagh inivir kaba, me mikarzir mogomeba aghoramın arazim bagha bar gavgafi. Kamaghin me uarira uan inibar ghor, egh magh suegh bar dar ghoregh.

¹³⁻¹⁵ Nan adarasi, ia firighrasa, God ifonge, egha kamaghin a ian dia. Eghti ia ua Moses Osirizir Arazibar apengan ikian kogham, egh ia kamaghin

nighnighan marki, “E Moses Osirizir Araziba e ikiaghariǵhizir arazir kaba ategha e firiaghire. Egh e navir ghurimın arazibar amuam.” Moses Osirizir Arazibar miǵiriǵiaba, da bar uari inigha akar vamıran iti. “Ni uabi gifongezir moghin uan akar gumazibagh ifongegh.” Ia bar Godın gumazamizibar ingangarir gumazibar mın ikivi, uarira uarigh ifongegh. Egh ia uarir atar pura tintinibar uariv sogh, egh ia deravira nighnigh. Ia uarigh asighasigham.

Godın Duam nın sure gamir arazir aghuibar ǵın mangi

16-18 Godın Duam koma nın navir ghurim, bizir kamning uaningın apanimning gami. Godın Duam ghaze, ni Godın arazir aghuibara damu. Ezi kamaghın ni dar amuasa. Kamaghın amizıma ni arazir aghuibar ǵın mangisi damuti, nın navir ghurimın araziba suam, marki. Nın navir ghurim suam, “Arazir kuratam damu.” Eghti ni tam damuam. Kamaghın ni arazir kurabar ǵın mangiti, Godın Duam suam, markiam. E fo, navir ghurimın araziba Godın Duam dikabinasa. Ezıma Godın Duam navir ghurimın araziba dikabinasa. Aning uaning adosi. Ezi bizir ia damuasa ifongezim, ia a damighan kogham. Egh ia Godın Duamın ǵın mangıva, egh ia Moses Osirizir Arazibar apengan ikian kogham. Egh, ia navir ghurimın arazibar ǵın mangan kogham. Ezi ki kamaghın ia miǵei, ia navir ghurimın araziba ateghtıma, Godın Duamra ian faraghtıma, ia an ǵın mangi.

19 Ia navir ghurimîn arazibagh fogha gîfa. Arazir kaba, gumazamiziba tintinibar uari koma akua egha arazir mîzirzibagh amuava, egha afiar arazibagh ami.

20 Egha nguazir kamîn biziba e God gami moghîn e uari isa dagh anîdi, imezibagh amir arazibagh amuava, munavîn biziba bagha navim ikuvighava da iniasa navim isi. Egha atara bizibagh asîghasîsi, uarir apanibagh ami, gumazir igharazibar aghua, uabîra uabî gînîghnîsi, biziba bagha uari batogha uari abîsi.

21 Egha dîpar onganiba apava onganîgha, pura gumazamiziba isa pamtemîn diava ighiar kurabar arazibagh ami. Egha arazir kurar maba uaghan kamaghîn iti. Kî fomîra ia mîkemegha gîfa. Egha kî datîrîghîn akar kamra ua ia mîgei. Gumazir arazir kabagh amiba, me God Bizibagh Ativamin Dughiamîn aven mangan kogham.

22-23 Ezi Godîn Duam arazir aghuir kabar amuasava en naviba fe: arazir bar igharaz darazigh ifongezim, navir amîrazim ko bar akongezim, dughorir amîrazim, gumazibar akurvagha, egha arazir aghuibar me gami. Egha guizbangîra mîgîa deravîra bizibagh amua, gumazibar asughasusi, egha navir ghurimîn araziba dikabîri. Moses Osirizir Arazitam arazir kabar anegoroghezir puvatî.

24 Gumazamizir Kraîs Iesusîn gîn zuiba, me navir ghurimîn araziba ko biziba bagha bar ifongezir arazir kuraba inîgha, ter ighuvimîn da

gura. Egha dagh afuzıma, da aremegha gıfa.

²⁵ Godın Duam ikirimirir aghuim e ganıngi. Kamaghın amizıma, anarıra e ko daruva en akurvaghham.

²⁶ Kamaghın e pura uarıra uan ziaba fan kogham. Egh e igharaz darazir navibagh inivti, me uarir ataran kogham. Egh e men bizıba bagh navıba isian kogham.

6

Bizir manam ni uan navir averiamın an opari, bizir kamnaghra, an otogham

¹ Nan adarasi, ian tav arazir kuratam damightı, ia gumazir Godın Duamın gın zuıba, ia navir amirizimın arazıbar a damuva, egh an akuraghtı, a uan arazir kuraba ategham. Kamaghın ia deravıra uari bagh gan, Satan ia gifaraghtıma, ia uaghan arazir kuratam damigham.

²⁻³ Ezi gumazitam suam, a ziar ekiam iti, puvati, a ziam pu, egha kamaghın gumazir kam uabıra uabı gifari. Ia igharaz darazir akuragh men osımtızıba ater. Egh ia kamaghın damuva, ia guızbangıra Kraısın arazıbar gın mangam.

⁴⁻⁵ Gumazıba bar, me uari uan arazir me amıbar osımtızıba ateram. Gumazıba uari uan inganarıbar gan, da deras ti puvati. Gumazim kamaghın damuva, a uabı uan arazıbar gan dagh ifongegh. Egh a uan arazıbar gan, egh gumazir igharazimın arazıbara gan dav kiman marki.

⁶ Gumazir Godin akam barazim, a uan bizir aghuitaba an sure gamir gumazim daning.

⁷⁻⁸ Bizir manam ni uan navir averiamin an opari, bizir kamnaghra, an otogham. Gumazitam uan navir ghurimin arazibar gin mangitima, an navir ghurir kamın dagher kuraba otivtima a bar kuvigham. Egh gumazitam Godin Duamin gin mangiti, Godin Duam a damuti, dagher aghuiba otivtima, a ikirimirir aghuir zurara itim iniam. Egh ia suam, ia God gifari, bar puvati. Ia uarira uarigh ifari, egh ia kamaghin damuan marki.

⁹ Egh e ingangarim damusi amiraghan kogh, egh dagheba iniamin dughiamin, e dagher bar aghuiba iniam. Kamaghin e arazir aghuibar amusi amiraghan kogham.

¹⁰ Kamaghin amizima, datirighin dughiam ikiavira itima, e arazir aghuibar gumazir igharaziba bar deravira me damuam. Egh bizir ekiam, e deravira gumazamizir nighnizir gavgavim Ekiamin itibar amuam.

Polin migirigiar abuananaba

¹¹ Ki osirizir osizirir ekiar kaba, ia dar gari, kar ki uabi uan dafarimin osirizir akaba.*

¹²⁻¹³ Ifavarir gumaziba atiatia kamaghin nighnisi, "Gumazir igharaziba kamaghin fogh suam, e nighnizir gavgavim Kraisin ter ighuvimin iti, egh me paziv e damuam." Kamaghin amizima me ian mikarzir mogomeba aghorasa bar gavgafi. Me ghaze, me ian mikarzir mogomeba aghorasa,

6:6: Ro 15:27, 1 Ko 9:11, 9:14 **6:9:** 1 Ko 15:58, 2 Te 3:13, Hi 3:6, 3:14, MAA 2:10 **6:10:** Ef 2:19, 1 Te 5:15, 1 Ti 6:18, Hi 3:6 * **6:11:** (6:11) Ni akar 1 Korin 16:21in itimin gan.

me damightima, me ian mikarzir mogomeba aghorezir bizir kam bagh men ziaba fam. Ezi gumazir uan mikarziba aghorezir kabanagh, me uaghan deravira Moses Osirizir Arazibar gin zuir puvati. Ia oragh. Gumazir kaba ian mikarzir mogomeba aghorasa bar gavgafi. Me kamagh sua, me kamaghin ia damigh gumazir igharazibar damazimin ziar ekiaba iniasa.

¹⁴⁻¹⁵ Ezi mikarzir mogomem aghorir arazim, a pura bizim. Egha mikarzir mogomem aghorir puvatizir arazim, a uaghan pura bizim. God e gamizima e gumazamizir igiabar otifi, ka bizir ekiam. En Ekiam Krai Iesus ter ighuvimin areme. Ezi ki bizir kam bagha uan ziam o gumazir igharazitamin ziam fer puvati. Ki Godin ziamra fe. Iesus ter ighuvimin areme, ezi tuavir kamın nguazir kamın araziba nan nighnizimin aremegha gifa. Egha mati ki uabi ter ighuvimin areme. Egh ki uam nguazir kamın arazibar gin mangan kogham.

¹⁶ Nighnizir kamın suiraghava an gin tiziba, Godin apangkuvim men ikiam. Egh a men navibar amutima me nimira ikiam. Eghti gumazamizir kaba, me guizbangira Godin Israel.

¹⁷ Gumaziba na misoghezi, ezi men duar kuriba nan mikarzimın iti. Ezi ia bizir kabar gan suam, ki guizbangin Iesusin ingangarir gumazim. Eghti gumazitam uam osimtizitam na darighan ka aghua.

¹⁸ Nan adarasi, en Ekiam Krai Iesusin apangkuvim ian duaba ko iki. Guizbangira.

Godin Akar Aghuim; Akar Dikirizir Gavgavir Igiam

The New Testament in the Aruamu language of Madang Province, Papua New Guinea, 2004 Edition Nupela Testamen long tokples Aruamu long Madang Provins long Niugini long 2004

copyright © 2004 Pioneer Bible Translators and the Bible Society of Papua New Guinea

© Faith Comes by Hearing

Language: Aruamu

Translation by: Pioneer Bible Translators

Godin Akar Aghuim in the Aruamu Language

This translation was produced by Pioneer Bible Translators, and was published in 2004 by the Bible Society of Papua New Guinea.

If you are interested in obtaining a printed copy, please contact the Pioneer Bible Translators at www.pioneerbible.org

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2025-05-15

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 15 May 2025 from source files dated 15 May 2025

8f6beb37-6783-55d5-91ed-8321cc3f5eea